

Dr. Csörgő Szonja

A NÖVÉNYEK, NÖVÉNYFAJTÁK ÉS NÖVÉNYI TALÁLTMÁNYOK SZELLEMITULAJDON-VÉDELMENEK JOGI SZABÁLYOZÁSA EURÓPÁBAN

Lehet-e növény, növényfajta vagy más, növényekkel kapcsolatos találmány szellemi tulajdon tárgya? Ha igen, melyik a szellemi tulajdon-védelemnek az a formája, ami a legmegfelelőbb és legkiegyensúlyozottabb oltalmat biztosíthatja? A jelen dolgozat a vonatkozó nemzetközi és európai szabályozás történetének, valamint a ma hatályos szabályozásnak az áttekintésével keres választ a fenti kérdésekre.

I. Történeti előzmények

Bár meglepőnek tűnhet, már az ipari tulajdon oltalmára létrehozott, 1883-as Párizsi Uniós Egyezmény (a továbbiakban PUE) is jelentőséggel bír a növények iparjogvédelmi oltalma tekintetében. Az első jogalap ugyanis, ami lehetővé tette, hogy növények, illetve növényi részek ipari tulajdon tárgyát képezzék, a PUE 1. cikkének 3. bekezdésében jelent meg. Ez a cikk kimondja, hogy *„[a]z ipari tulajdont a legtágabban kell érteni, és az nem csupán a szorosán vett iparra és kereskedelemre vonatkozik, hanem egyaránt kiterjed a mezőgazdaságra és a nyersanyagtermelésre, és minden előállított vagy természetes termékre, például borokra, magvakra, dohánylevelekre, gyümölcsökre, háziállatokra, ásványokra, ásványvizekre, sö-
rökre, virágokra, lisztfajtákra is.”* Az egyezmény azonban ennél részletesebb szabályokat nem tartalmaz az élő szervezetek ipari oltalma vonatkozásában, illetve nem nevezi meg konkrétan azt az iparjogvédelmi formát, amelyet a mezőgazdaság és annak termékei oltalmára alkalmasnak tekint.

A PUE kínálta iparjogi oltalmi lehetőség ellenére azonban egészen az 1930-as évekig a növények ipari oltalma a gyakorlatban nem érvényesült. A XX. század kezdetén a növény-nemesítők mind az európai kontinensen (leginkább Franciaországban és Németországban), mind az Egyesült Államokban igyekeztek meggyőzni a jogalkotót a növény-nemesítés erőfeszítéseit és eredményeit honoráló magánjogi monopólium jogszába iktatásáról. Mivel az erre legkézenfekvőbb iparjogvédelmi forma, amely az érintett államok nemzeti jogában a XX. század elején rendelkezésre állt, a szabadalmi jog volt, a növény-nemesítők elsősorban munkájuk eredményének szabadalmi jogi oltalmát kívánták elérni. Az Egyesült Államok Kongresszusa azonban úgy vélekedett, hogy természeti jelenségek, élő szervezetek nem képezhetik szabadalmi oltalom tárgyát. Hasonlóképpen, a francia jogalkotó egymást követően három alkalommal is (1883-ban, 1904-ben és 1911-ben) elutasította azt a felvetést, hogy a nemesítői munka eredménye magánjogi monopólium tárgyát képezhesse. A német

nemesítők sem jártak sikerrel.¹ Az 1920-as évektől azonban kezdett megváltozni a növényi találmányokon szereshető monopoljoggal kapcsolatos jogalkotói álláspont.² Ennek elsődleges oka, hogy a növénynemesítés politikai megítélése megváltozott, hiszen a mezőgazdaság – többnyire az első világháború viszontagságai nyomán – a kulcsfontosságú iparágak közé emelkedett mind gazdasági, mind stratégiai szempontból. Ez a tendencia a második világháborúval tovább folytatódott.

Az Egyesült Államokban a nemesítői lobbi 1930-ban elérte, hogy a Kongresszus elfogadja a *Plant Patent Actet*, amely egy speciális szabadalmi oltalom formájában teremtette meg a vegetatív módon szaporítható növényfajták iparjogi védelmét.³ Az európai kontinensen a növényfajtákon magánjogi monopóliumot létesítő első jogszabályok szintén az 1930-as évektől kezdve jelentek meg. Az Egyesült Államokban megszületett *Plant Patent Acttel* ellentétben azonban Európában eltérő módon alakult a növényfajták szellemitulajdon-védelmének kérdése. Az első jogszabályok ugyanis nem a konkrét értelemben vett iparitulajdon-védelem útját követték, hanem a vetőmagok forgalmazásának feltételekhez kötését választották, ami önmagában véve biztosított bizonyos magánjogi jogosultságokat a nemesítőnek, valamint lehetővé tette vetőmag-használati díj követelését.

Franciaországban ez a gyakorlatban úgy jelent meg, hogy a szántóföldi növények nemesítőinek vetőmagjaik jogszerű forgalmazásához az állam engedélyéért kellett folyamodniuk. Az engedélyezés feltétele az volt, hogy a forgalmazni kívánt növényfajta megkülönböztethető, egynemű és állandó legyen, illetve megfelelő gazdasági és termelési értékkel bírjon.⁴ Amennyiben ezek a feltételek teljesültek, a fajta felkerült a hivatalos fajtajegyzékre, és 10 éven keresztül forgalmazhatóvá vált. Ezt a forgalmazási jogot, amely egyben vetőmag-használati díj beszedését is lehetővé tette, a nemesítő később további öt éves időtartamokra meghosszabbíthatta.

Az 1949-es osztrák és az 1953-as német vetőmag-szabályozás – a francia rendszerhez nagyon hasonló módon – megkülönböztethető, állandó és mezőgazdasági értékkel bíró növényfajták esetében tette lehetővé a hivatalos fajtajegyzékbe való felvételt, és az adott nö-

¹ Margaret Llewelyn, Mike Adcock: *European Plant Intellectual Property*. Hart Publishing, Oxford, 2006, p. 137.

² 1922-ben a német Legfelsőbb Bíróság engedélyezte szabadalom létrehozását egy baktérium kitenyésztésére irányuló eljárásn.

³ A vegetatív úton történő szaporítás nem vetőmag útján, hanem hajtások útján való szaporítást jelent. Ez akkoriban leginkább a virágok és dísznövények szaporítási módja volt, azaz az 1930-as *Plant Patent Act* csupán a növényfajták egy része számára teremtett oltalmi lehetőséget. A szántóföldi növények, a burgonya, illetve a zöldségek legtöbbje tehát nem részesülhetett oltalomban, mivel azok szaporítása az 1930-as években többnyire vetőmag útján történt. Az amerikai szabályozás azért nem tette lehetővé a vetőmag útján szaporított növényfajták speciális szabadalmi oltalmát, mert az ilyen módon szaporított növényfajták esetében – a tudomány akkori állása szerint – nem volt biztosítható a találmány (vagyis a növényfajta) változatlan formában való megismételhetősége.

⁴ Az egyes kritériumok jelentéséről a növényfajta-oltalom részletes tárgyalása során lesz szó.

vényfajtán korlátozott nemesítói jogok létesítését. A német fajtabejegyzés 12 évre szólt, ami újabb 12 évre meghosszabbítható volt. Hollandiában az 1941-es növénynemesítói és vetőmagtörvény az új és egynemű növényfajták védelmét tette lehetővé. A korábban említett országok szabályozásával ellentétben azonban a holland rendszer nem követelte meg, hogy a növényfajta meghatározott mezőgazdasági értékkel bírjon, ugyanakkor a szántóföldi növények forgalmazására csupán a hivatalos fajtajegyzékbe való felvételt követően nyílt lehetőség. Az így megszerzett forgalmazási jog szántóföldi növények esetében 17, míg zöldségek és dísnövények esetében 25 év volt.⁵

Az 1940-es évek második felében és az 1950-es évek elején Olaszországban, Svédországban és Spanyolországban is születtek a fenti rendszerekhez hasonló szabályok, amelyekben szintén megfigyelhető a vetőmag-forgalmazás és az első nemesítói monopoljogok összemosódása, és az ilyen jogok megadásának a fajta forgalmazhatóságához való kötése. A jogi szabályozás történeti alakulásának áttekintése magyarázatot ad tehát arra, hogy Európában a vetőmag-forgalmazás engedélyezésének és a növényfajta-oltalom megszerzésének kritériumai ma is részben azonosak. A két jogosultság azonban ma már világosan elválik egymástól, ami szükséges is, tekintettel arra, hogy az egyik közjogi, míg a másik magánjogi alapokon nyugszik.⁶

Az Egyesült Királyság szabályozása a fent bemutatott országokéhoz képest eltérő utat követett, hiszen az 1920-as években elfogadott brit vetőmag-forgalmazási törvény – más európai szabályozásokkal ellentétben – semmiféle magánjogi jogosultságot nem biztosított a növénynemesítőnek. Ennek értelmében a növényfajta az első forgalomba hozatallal közkinccsé vált. Az Egyesült Királyságban a nemesítói jogokról szóló vita valójában csupán az 1950-es években bontakozott ki, miután a kormány 1954-ben létrehozott egy munkacsoportot, amelynek feladata más európai országok növényfajta- és vetőmag-szabályozásának a tanulmányozása volt.

A munkacsoport az 1960-as évek elejére fejezte be munkáját, amelynek során arra jutott, hogy szükség van egy olyan rendszer létrehozására, amely a nemesítők számára monopoljogokat biztosít, és ezáltal ösztönzi a magánszektor növekedését. A legnehezebb kérdésnek azonban annak eldöntése bizonyult, hogy mi a fent említett célok elérésére legalkalmasabb jogintézmény. Természetesen kézenfekvőnek tűnt a már létező szabadalmi rendszer. A

⁵ Ez a forgalmazási jog a kezdeti időtartam leteltét követően további tíz évre meghosszabbítható volt.

⁶ A nyugat-európai jogfejlődéssel egyidejűleg a keleti blokk országai is megtették az első lépéseket a nemesítők jogainak megteremtésére, illetve a növénynemesítés terén való folyamatos innováció elősegítésére. E tekintetben az első dokumentum az 1953-as Szófia Szerződés volt, amely lehetővé tette az új növényfajták szabad felhasználását a keleti blokk országokban. Magyarországon az 1969-es szabadalmi törvény lehetővé tette valamennyi növényfajta szabadalmi oltalmát, ez az oltalom azonban a növényfajták sajátosságaihoz igazodott, így az ipari találmányok számára biztosított oltalomtól eltérő jegyeket tartalmazott (az oltalom tartalmát, illetve időtartamát tekintve).

munkacsoport azonban úgy ítélte meg, hogy bár a növényi kutatás és a növénynevelés szabadalmazható találmányokat hoz létre, azok valószínűleg nem képesek megfelelni a szabadalmazható találmányok által teljesítendő minimumfeltételeknek. Ennek egyik oka, hogy a nemesítői tevékenység – azaz a keresztezés és a szelekció – eredménye többé-kevésbé mindig nyilvánvaló, így nem éri el a feltalálói tevékenység küszöbét. Legfőképpen azonban az bizonytalanította el a munkacsoport tagjait, hogy úgy találták: egy növényi találmányt nem lehetséges olyan módon leírni, hogy abból megfelelő mértékben kiderüljön, hogy pontosan mi is a találmány tárgya, illetve hogy lehetővé tegye bármely hozzáértő személy számára a találmány megismétlését. Fontos megjegyezni, hogy mindezen technikai elemeken túl a brit munkacsoport a növényfajták szabadalmi oltalmának a közérdekkel való esetleges összeférhetlenségét is vizsgálta. Minden szempontot figyelembe véve arra a következtetésre jutott, hogy a növényfajtákon csupán korlátozott magánjogi monopólium létesítése kívánatos, ami lehetővé teszi a köz- és magánérdekek megfelelő egyensúlyban tartását, azaz biztosítja, hogy az oltalom alatt álló növényfajták a közérdek számára fontos célok megvalósítása végett szabadon hozzáférhetőek maradjanak, ám egyúttal megfelelő kereteket biztosít a nemesítői eredmények elismerésére, ami egyben lehetővé teszi egy versenyképes magán-szektor kialakulását és fejlődését.⁷

II. A mai növényfajta-oltalmi szabályozás alapjai

Az egyes országok jogában kialakult nemesítői jogok vagy kvázi nemesítői jogok jogszabályba iktatásával párhuzamosan a nemesítők nemzetközi szinten is hasonló jogok elismerésére törekedtek. A Nemzetközi Vetőmag Szövetség (FIS)⁸ és a Növénynevelők Nemzetközi Egyesülete (Assinse)⁹ 1957-re elérte egy, a növényfajták ipari oltalmát érintő kérdések megvitatására hivatott nemzetközi konferencia összehívását Franciaországban. Ez a konferencia vezetett 1961-ben az új növényfajták oltalmáról szóló UPOV-egyezmény elfogadásához és az új növényfajták oltalmára létrehozott unió, az UPOV megalakulásához.¹⁰ Az egyezmény deklarált célja, hogy a tagországok speciális iparitulajdon-védelmi jog formájában ismerjék el a növénynevelés és a növénynevelők által elért szakmai eredményeket. Az egyezmény szövege 1961 óta több ízben felülvizsgálatra került (1972-ben, 1978-ban, majd legutóbb 1991-ben), a különböző változatok azonban mind hatályosnak tekintendők, mivel a tagállamok egy része még nem igazította nemzeti növényfajta-oltalmi szabályozását

⁷ *Llewelyn, Adcock*: i. m. (1), p. 139–142.

⁸ Fédération Internationale du Commerce des Semences.

⁹ Association Internationale des Sélectionneurs pour la Protection des Obtentions Végétales.

¹⁰ International Union for the Protection of New Varieties of Plants (Union internationale pour la protection des obtentions végétales).

az egyezmény 1991-es változatának követelményeihez.¹¹ Az újonnan csatlakozó államok számára azonban már nem áll nyitva a választás lehetősége, hiszen a csatlakozás feltétele az egyezmény 1991-es szövegének a nemzeti jogba való átültetése.¹²

A növényfajta-oltalom alapvető elemei

A nemzetközi, illetve az európai jogban a növényfajta-oltalom mint *sui generis* iparitulajdonvédelmi forma jogi kereteit ma elsősorban az 1991-es (illetve az 1978-as) UPOV-egyezmény fekteti le. Az egyezmény 1. cikkének (vi) pontjában meghatározza a növényfajta fogalmát, kijelölve ezzel az egyezmény tárgyi hatályát. A meghatározás értelmében azonban a növényfajta fogalma túlmutat az oltalomban részesíthető növényfajták körén, ugyanis minden olyan növénycsoportosítás, „*amely adott genotípusból vagy genotípusok kombinációjából kifejeződött jellemzők által meghatározható, bármely más növénycsoportosítástól legalább egy ilyen kifejeződött jellemző tekintetében megkülönböztethető, és jellemzőit megőrző szaporításra alkalmas egységet alkot*” – függetlenül attól, hogy kielégíti-e az oltalmazhatóság feltételeit –, növényfajtanak tekintendő. Ezek közül oltalomban azonban csak az a növényfajta részesülhet, ami új, megfelel a megkülönböztethetőség, az egyneműség és az állandóság követelményeinek, valamint rendelkezik megfelelő fajtanévvel. Az egyezmény értelmében egy fajta megkülönböztethető, ha határozottan eltér más – az igénybejelentés napján – közismert fajtáktól; egynemű, ha lényeges jellemzői a fajta egyedein belül kielégítően azonosak; és állandó, ha lényeges jellemzői ismételt szaporítás után is változatlanok maradnak.¹³ Mindezen túl az oltalom megszerzéséhez az is szükséges, hogy az oltalmazni kívánt növényfajta új legyen. Az újdonság követelménye azonban a szabadalmi jogból ismert abszolút újdonság fogalmával szemben csupán kereskedelmi újdonságot ír elő, azaz az egyezmény értelmében új az a növényfajta, amelyet a nemesítő, vagy az ő hozzájárulásával más, az igénybejelentés napját megelőző egy évben nem helyezett forgalomba, vagy arról másként nem rendelkezett (a továbbiakban együtt: forgalomba helyezés) az igénybejelentés szerinti országban. Ez a „türelmi idő” négy év (illetve szőlők és fák esetében hat év), amennyiben a forgalomba helyezés az igénybejelentés szerinti ország területén kívül történt.¹⁴

¹¹ A 70 UPOV-tag közül jelenleg 21 alkalmazza az egyezmény 1978-as, míg 48 az 1991-es változatát. Az egyetlen UPOV-tagállam, amely továbbra is az egyezmény 1961/72-es változatát alkalmazza, Belgium. Már Belgiumban is elfogadásra került az egyezmény 1991-es változatát a nemzeti jogba átültető új növényfajta-oltalmi szabályozás, azonban nagyrészt a belga kormányválságnak köszönhetően az új szabályok hatályba léptetése még várat magára.

¹² Azok az UPOV-tagállamok, amelyek még 1991 előtt csatlakoztak az egyezményhez, értelemszerűen az 1978-as szöveget vették át, és ezt a helyzetet az egyezmény 1991-es felülvizsgálatát követően is fenntartották. Ezen tagállamok tehát nem kötelesek áttérni az egyezmény 1991-es változatára.

¹³ L. az 1991-es egyezmény 7–9. cikkét.

¹⁴ L. az 1991-es egyezmény 6. cikkét.

Az oltalmi feltételek teljesítését az arra illetékes szerv fizikai fajtakísérletek, az angol megnevezés (*distinctness, uniformity, stability*) nyomán ún. DUS-vizsgálat keretében ellenőrzi. Tekintettel arra, hogy az adott növényfajta más közismert fajtáktól való megkülönböztethetősége (és ehhez hasonlóan egyneműsége és állandósága is) a fajta fizikai jellemzőinek figyelembevételével határozandó meg (és nem pedig a fajta genetikai összetétele alapján), ehhez a fajta elültetése és felnevelése szükséges. Bizonyos növényfajták esetében így az igény benyújtásától az oltalom megadásáig akár 5-6 év is eltelhet. Ezért a növényfajta-oltalom tartama – a szabadalmi joggal ellentétben – az oltalom megadásakor kezdődik, és az 1991-es egyezmény értelmében nem lehet rövidebb húsz évnél.

A növényfajta-oltalom tartalma a szabadalmi joghoz nagyon hasonló cselekményeket fed le, így kiterjed a növényfajta szaporítóanyagának előállítására, illetve többszörözésére, a szaporítás céljából való előkészítésre, a szaporítóanyag forgalomba hozatalra való felajánlására, forgalomba hozatalára, az országból való kivitelére, illetve behozatalára, valamint a felsorolt cselekmények bármelyike céljából való raktáron tartására. A jogot tovább erősíti, hogy az említett cselekmények nem csupán a szaporítóanyag tekintetében, hanem – bizonyos feltételek teljesülése esetén – a növényfajta terménye tekintetében is a jogosult engedélyéhez kötöttek.

Bár, mint iparitulajdon-védelmi forma, a növényfajta-oltalom is alapvetően magánjogi monopólium kialakítására irányul, ez a monopólium a közérdek fontos elemeire tekintettel nem lehet korlátlan. A szabadalmi jogból ismert kísérleti célú cselekményekre, valamint a magánhasználat céljából, illetve nem kereskedelmi célból végzett cselekményekre vonatkozó korlátozás a növényfajta-oltalmi szabályozásban is megjelenik. Létezik azonban egy harmadik, igen jelentős, más iparitulajdon-védelmi jogokban ismeretlen korlát is: az ún. nemesítői kiváltság.¹⁵ Ennek lényege, hogy az oltalmazott növényfajta bárki által szabadon felhasználható további növényfajták nemesítésére, és az így kapott új növényfajták tekintetében – kivéve, ha az ilyen növényfajta az UPOV-egyezmény 14. cikk 5. bekezdésének (a) pontja értelmében a kiindulási növényfajta oltalma alá eső, lényegében származtatott vagy meghatározott más fajta¹⁶ – mindazon cselekmények, amelyek egyébként a jogosult

¹⁵ L. az 1991-es egyezmény 15(1)(iii) cikkét.

¹⁶ Az UPOV-egyezmény 15(5) cikkének (a) pontja értelmében az oltalmazott növényfajtán fennálló oltalom kiterjed az olyan fajtákra is, amelyek (i) lényegében az oltalom alatt álló fajtából származnak, ha az oltalom alatt álló fajta önmagában nem lényegében származtatott fajta, (ii) a 7. cikk értelmében nem térnek el határozottan az oltalom alatt álló fajtától (azaz attól nem megkülönböztethetőek), és amelyek (iii) előállítása az oltalom alatt álló fajta ismételt felhasználását igényli (ez utóbbi eset alá elsősorban az oltalmazott fajta segítségével előállított hibrid növényfajták tartoznak). Az egyezmény a 15. cikk 5. bekezdésének (b) pontjában határozza meg a lényegében származtatott fajta fogalmát, amely meghatározás értelmében „egy fajtát akkor kell egy másik fajtából („kiindulási fajta”) lényegében származtatottnak tekinteni, ha (i) túlnyomórészt a kiindulási fajtából vagy olyan fajtából származik, amely maga is túlnyomórészt a kiindulási fajtából származott, miközben megőrzi a kiindulási fajta genotípusából vagy genotípusainak kombinációjából eredő lényeges jellemzők kifejeződését, (ii) határozottan eltér a kiindulási fajtától, és (iii) eltekintve a származtatási cselekményből adódó különbségektől, a kiindulási fajta genotípusából vagy genotípusainak kombinációjából eredő lényeges jellemzők kifejeződésében megfelel a kiindulási fajtának.”

engedélyéhez kötöttek, szabadon gyakorolhatók. Ez azt jelenti, hogy egy forgalomba hozott védett növényfajta gyakorlatilag azonnal szabadon elérhetővé válik mások számára, akik azt nyomban beépíthetik kutatás-fejlesztési programjaikba.

A növényfajta-oltalom *sui generis* jellege tehát két területen is tetten érhető: az oltalmi feltételekben, illetve a nemesítői kiváltság jogintézményében. Ez a két sajátos elem világosan tükrözi azokat a dilemmákat, amelyek már a XX. század első felében is foglalkoztatták és arra a következtetésre vezették a különböző országok jogalkotóit, hogy sem a szabadalmi oltalom nem biztosít megfelelő kereteket a nemesítői eredmények oltalmára, sem a nemesítői eredmények nem felelnek meg a szabadalmi jog által támasztott követelményeknek. Azonban felmerül a kérdés, hogy mi az a fontos közérdek, ami miatt nem elegendő a szabadalmi jogból ismert kutatási célú tevékenység kivételként való meghatározása, miért van szükség speciális kivételre. Ahogy a festő csupán egy adott számú színt tud használni képeihez, úgy a növénynemesítő is csak a rendelkezésre álló genetikai anyagból, tulajdonságokból tud dolgozni. A növénynemesítés ugyanis nem más, mint a rendelkezésre álló tulajdonságok közül az éppen kívánatosak gondos kiválasztása, és a kiválasztott tulajdonságokért felelős gének összekeverése. Új gének, új tulajdonságok tehát nem jönnek létre, csupán új gén- és tulajdonságkombinációk. Ha a növényfajta-oltalom eredményeképpen az oltalom alatt álló tulajdonságkombinációk kiesnének a nemesítésre felhasználható tulajdonságok (gének) tárából, akkor a nemesítők csak igen korlátozott forrásokat tudnának felhasználni új fajták létrehozásához, ami nem csupán a választék szűkülését, hanem az innováció jelentős lassulását is eredményezné. Egy olyan ágazatban, ami az emberiség tápanyagellátását biztosítja, ahol az élelmiszerbiztonság, a globális felmelegedés és az egyéb környezeti tényezők okozta kihívások folyamatos és gyors innovációs képességet kívánnak, a rendelkezésre álló génbázis elemeinek teljes monopolizálása nem megengedhető. Ezt a fontos közérdeket tartja szem előtt és hivatott szolgálni a fent bemutatott nemesítői kiváltság.

Ami az európai uniós szabályozást illeti, a 2100/94-es tanácsi rendelet hozta létre az 1991-es UPOV-egyezménnyel teljesen konform közösségi növényfajta-oltalom intézményét.¹⁷ Ez a jogintézmény – a közösségi védjegyhez és formatervezésiminta-oltalomhoz hasonlóan – valódi uniós oltalmat biztosít a jogosult számára azonos tartalommal az Európai Unió egész területén. A közösségi növényfajta-oltalom azonban nem lép a tagállamok nemzeti jogában létező növényfajta-oltalom helyébe, hanem azzal párhuzamosan létezik, egy további iparjogvédelmi utat biztosítva ezzel a nemesítők számára.

Magyarországon – amely 1983 óta az UPOV-egyezmény tagja¹⁸ – a mai szabályozás értelmében egy növényfajtán szerezhető nemzeti növényfajta-oltalom, amely csupán az ország

¹⁷ Az Európai Unió 2005 óta tagja az UPOV-nak mint Európai Közösség, illetve 2009. december 1-je óta mint Európai Unió.

¹⁸ Magyarország 1983. április 16-án csatlakozott az UPOV-egyezményhez, majd 2003. január 1-jén ratifikálta az egyezmény 1991-es változatát. A ma hatályos magyar növényfajta-oltalmi szabályozás tehát az 1991-es UPOV-egyezmény rendelkezéseit követi.

területén biztosít oltalmat, vagy 2004. május 1-je óta szerzhető közösségi növényfajta-oltalom. Ugyanazon a növényfaján egyidejűleg csak abban az esetben állhat fenn mindkét oltalmi fajta, ha a nemzeti oltalom megszerzésére hamarabb került sor, ám ilyen esetben a közösségi oltalom tartama alatt az előbbi nem érvényesíthető.¹⁹ Fontos azonban megjegyezni, hogy bár Magyarországon a nemzeti növényfajta-oltalmi szabályozás meglehetősen hasonlít a közösségi növényfajta-oltalmi szabályozásra, azok két külön oltalmi utat biztosítanak, és két egymástól teljesen független jogalapon nyugszanak. Ez a jogalap a közösségi növényfajta-oltalom esetében a közvetlenül hatályos és alkalmazandó 2100/94-es tanácsi rendelet és annak bizottsági végrehajtó intézkedései, míg a hazai oltalom esetében a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény XIII. fejezete. Hasonlóképpen, míg a nemzeti oltalom megadása a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) a hatáskörébe tartozik, addig – bár a kérelem benyújtható az SZTNH-nál is – a közösségi növényfajta-oltalom megadása a Közöségi Fajtaoltalmi Hivatal feladata.²⁰

III. Szabadalmi oltalom

Az UPOV-egyezmény elfogadásával a növényfajták szabadalmi oltalmának kérdése egy időre kikerült a nemesítői szakma érdeklődésének homlokteréből. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni, hogyan fejlődött az UPOV-egyezmény megszületése után a növényfajta-oltalom és a szabadalmi jog egymáshoz való viszonya, és hogyan alakult ki a ma hatályos szabályozás. Az Európa Tanács Szabadalmi Szakértő Bizottsága 1950-ben kezdett foglalkozni a növényi találmányok iparjogvédelmi oltalmának kérdéseivel, azonban a párhuzamosan folyó UPOV-konferenciára tekintettel megvárta ez utóbbi eredményét. Nem meglepő tehát, hogy a bizottság 1960-ban kibocsátott közleményében leszögezte, hogy a növényfajták iparjogvédelmi oltalmára egy *sui generis* rendszer a legalkalmasabb. A bizottságnak eme megállapítása tükröződik vissza az 1973-ban elfogadott Európai Szabadalmi Egyezményben (a továbbiakban: ESZE) is, amely a szabadalmi oltalomból kizárt találmányok körébe sorolja a növényfajtákat.²¹ Egyes vélemények szerint az UPOV-egyezmény 1961-es és 1978-as változata ténylegesen kizárta a tagállamok számára a növényfajtákon való szabadalmi oltalom létesítésének lehetőségét,²² ugyanis az egyezmény említett változatai a 2. cikk 1.

¹⁹ L. a 2100/94-es rendelet 92. cikkét.

²⁰ Ami az oltalmi feltételek teljesítésének a vizsgálatát, azaz a DUS-vizsgálatot illeti, az ehhez szükséges fajtakísérletek elvégzése Magyarországon a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (MgSzH) feladata. Fontos megemlíteni, hogy az SZTNH nem csupán az MgSzH által elvégzett DUS-vizsgálat alapján, hanem külföldi szerv által elvégzett vizsgálat eredményei alapján is megadhatja az oltalmat (l. 1995. évi XXXIII. törvény 114/R. cikk 3. bekezdés). Az MgSzH a Közöségi Fajtaoltalmi Hivatal által is akkreditált vizsgáló intézet, így közösségi fajtaoltalom iránti kérelemben benyújtott fajta vizsgálatára is jogosult.

²¹ L. ESZE 53. cikk (b) pont.

²² *Catherine Seville: EU Intellectual Property Law and Policy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2009, p. 129.

bekezdésében kimondták a kettős oltalom tilalmát. Más értelmezések szerint azonban az egyezmény említett rendelkezése nem azt kívánta tiltani, hogy egy növényfajta egyidejűleg *sui generis* növényfajta-oltalomban, illetve a szabadalmi jog által biztosított oltalomban is részesülhessen, hanem olyan helyzetekben kívánta elkerülni a kettős oltalom lehetőségét, amikor egy állam nemzeti joga mindkét iparjogvédelmi formában az UPOV-egyezménnyel összhangban biztosít oltalmi jogokat.²³ Tekintettel azonban arra, hogy az ESZE említett rendelkezése nem csupán a növényfajtákat zárja ki a szabadalmi oltalom köréből, hanem az állatfajtákat is, amelyek tekintetében sem az ESZE elfogadásakor nem létezett, sem ma nem létezik semmilyen *sui generis* oltalmi rendszer, valószínűsíthető, hogy a növényfajták szabadalmi oltalomból való kizárása háttérben mégsem, illetve nem elsősorban az UPOV-egyezmény 1961-es és 1978-as változatában szereplő tilalmi klauzula áll.

Az ESZE 53. cikkének (b) pontja azonban nemcsak a növényfajták vonatkozásában, hanem más, növényekkel kapcsolatos megoldások tekintetében is jelentőséggel bír:

„Nem részesülhet európai szabadalmi oltalomban ... a növény- vagy az állatfajta, valamint a növények vagy állatok előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárás; e rendelkezés azonban a mikrobiológiai eljárásokra és az ilyen eljárásokkal előállított termékekre nem alkalmazható;”²⁴

E rendelkezés értelmezéséhez érdemes a növényi találmányokat több csoportra osztani, és az egyes csoportok tekintetében külön-külön megvizsgálni az irányadó szabályozást, valamint a vonatkozó gyakorlatot. A következőkben tehát a növényi találmányok alábbi négy, jól elkülöníthető csoportja kerül elemzésre: A) növényfajták; B) növények előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárások; C) növények; D) egyéb növényi találmányok (pl.: izolált gének, génszekvenciák, mikroorganizmusok, növényi sejtek, mikrobiológiai eljárások stb.).

A) Növényfajták

Az ESZE idézett 53. cikke (b) pontjának egyértelmű olvasata, hogy növényfajták szabadalmi oltalomban nem részesülhetnek. Ezen rendelkezés gyakorlati alkalmazása azonban mégsem olyan egyértelmű, hiszen a szabadalmazhatóságból való jogszabályi kizárás nem feltétlenül jár azzal a logikusnak tűnő következménnyel, hogy növényfajták valóban nem eshetnek szabadalmi oltalom hatálya alá. Ezt a helyzetet egyfelől az ESZE néhány egymásnak ellentmondó értelmezést engedő rendelkezése, másfelől a szabadalmi gyakorlat eddigi formálódása okozza. Ami az ESZE rendelkezéseit illeti, már a szabadalmi oltalomból kizárt találmányokat meghatározó 53. cikk (b) pontja kapcsán felmerül két fontos kérdés.

²³ Llewelyn, Adcock: i. m. (1), p. 147.

²⁴ 2007. évi CXXX. törvény az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

1. Akkor is alkalmazandó-e a fenti kizárás, ha az adott szabadalmi igény nem közvetlenül növényfajtákra irányul, azonban növényfajtákat is magában foglal?
2. Az 53. cikk (b) pontjának második mondata értelmében mégis részesülhet-e szabadalmi oltalomban egy növényfajta, ha az mikrobiológiai eljárás segítségével kerül előállításra?

Az 53. cikk (b) pontján túl az ESZE 64. cikkének 2. bekezdése is megnehezíti a kizárás gyakorlati érvényesülését. A 64. cikk 2. bekezdése szerint ugyanis „[h]a az európai szabadalom tárgya eljárás, a szabadalmi oltalom kiterjed az ilyen eljárással közvetlenül előállított termékekre is” anélkül, hogy a szabadalmi kérelem bármely igénypontja az előállított termékekre irányulna. A szabadalmi oltalom hatályának ez a fajta automatikus kiterjesztése a gyakorlatban lehetővé teszi az 53. cikk (b) pontjában foglalt kivétel megkerülését.

Mivel a növényekre vonatkozó szabadalmi kérelmek az 1980-as évektől, a géntechnológia megjelenésétől egyre gyakoribbá váltak, az Európai Szabadalmi Hivatal (a továbbiakban: ESZH) már több évtizede próbál választ adni a vizsgált kivétel körüli kérdésekre. A növényfajták szabadalmazhatósága terén az első két jelentős ügy a *Ciba-Geigy*-²⁵ és a *Lubrizol*-ügy²⁶ volt. Azonban mindkettő a fenti kérdések közül csupán azzal foglalkozott, hogy az 53. cikk (b) pontjának első gondolata, azaz a növényfajták szabadalmi oltalomból való kizárása pontosan mit is zár ki a szabadalmi oltalomból. Az eljáró fellebbezési tanács mindkét ügyben arra a következtetésre jutott, hogy a kivétel azokra a növényi életformákra vonatkozik, amelyek az UPOV-egyezmény értelmében növényfajta-oltalomban részesülhetnek. Ezt az álláspontját a fellebbezési tanács a *Plant Genetic Systems*-ügyben²⁷ is megerősítette. Ez az ügy azonban már tovább ment, és azt a kérdést is elemezte, hogy vajon az 53. cikk (b) pontjának második tagmondata („e rendelkezés azonban a mikrobiológiai eljárásokra és az ilyen eljárásokkal előállított termékekre nem alkalmazható”) felülírja-e a növényfajták kizárását, azaz lehetővé teszi-e azok szabadalmi oltalmát abban az esetben, ha az előállítás során alkalmazott eljárás mikrobiológiai eljárás. Bár a fellebbezési tanács arra a következtetésre jutott, hogy az ügyben vizsgált eljárás nem minősül mikrobiológiai eljárásnak, kimondta, hogy véleménye szerint az 53. cikk (b) pontjának második mondata értelmében egy mikrobiológia eljárással előállított növényfajta nem zárható ki a szabadalmi oltalomból.

A növények és növényfajták szabadalmazhatóságával mindeddig talán a legátfogóbban foglalkozó *Novartis*-ügy²⁸ 1997-ben került a fellebbezési tanács, 1999-ben pedig az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsa elé. A *Novartis*-ügy nem csupán azért jelentős, mert a fentiekben megfogalmazott kérdések mindegyikével foglalkozott, hanem azért is, mert a fellebbe-

²⁵ T-49/83.

²⁶ T-320/87.

²⁷ T-356/93.

²⁸ T-1054/96 és G-1/98.

zési tanács és a Bővített Fellebbezési Tanács döntése közti időszakban került elfogadásra az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve,²⁹ amely vitathatatlanul hatást gyakorolt az ügy kimenetelére. Bár az ESZH nem köteles követni sem az uniós jog rendelkezéseit, sem az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatát, az irányelv mégis az ESZH által alkalmazandó jog szerves részévé vált, ugyanis az uniós szabályozás biotechnológiai találmányokra vonatkozó rendelkezései szinte szó szerint bekerültek az ESZE Végrehajtási Szabályzatába. A ma hatályos Végrehajtási Szabályzat 26. és 27. szabálya tartalmazza az irányelv növényi találmányokra vonatkozó legfontosabb fogalom meghatározásait és előírásait.³⁰

A *Novartis*-ügyben tárgyalt szabadalmi kérelem egy szántóföldi növényekben megjelenő vírusok szabályozását lehetővé tevő találmányra vonatkozott. A kérelem igénypontjai egyfelől idegen, vírusölő anyagot termelő gént tartalmazó, genetikailag módosított növényekre, másfelől ilyen növények előállítására szolgáló eljárásokra irányultak. Tekintettel arra, hogy az ügyben benyújtott, növényekre irányuló szabadalmi igénypontok növényfajtákat is magukban foglaltak, a szabadalmat megtámadó fél azzal a kérdéssel fordult az eljáró fellebbezési tanácshoz, hogy „*vajon egy olyan szabadalmi igény, amely egy növényre és nem egy konkrét növényfajtára irányul, elkerüli-e az ESZE 53. cikkének (b) pontjában foglalt tilalmat akkor is, ha egyébként növényfajtákat is felölel*”. A fellebbezési tanács ebben a jogkérdésben a Bővített Fellebbezési Tanácshoz fordult, amelynek válasza egyértelmű volt: amennyiben a szabadalmi igénypont nem közvetlenül növényfajtákra irányul, az nem ütközik az 53. cikk (b) pontjában foglalt tilalomba.³¹ Másként megfogalmazva tehát: ahhoz, hogy a kivétel érvényesüljön, a szabadalmi igénypontnak közvetlenül egy növényfajtára kell irányulnia. Ez az elv világosan megjelenik a 98/44/EK irányelv 4. cikkének 2. bekezdésében, valamint ezzel analóg módon az ESZE Végrehajtási Szabályzatának 27(b) pontjában is, amely kimondja, hogy „*a növényekre vagy állatokra vonatkozó találmány szabadalmi oltalomban részesülhet, ha műszaki megvalósíthatósága nem korlátozódik valamely meghatározott növény- vagy állatfajtára*”. Ezt legutóbb 2010 májusában a *Napraforgó*-ügyben hozott döntésében erősítette meg a fellebbezési tanács, a *Novartis*-ügy vonatkozó rendelkezéseit felidézve.³²

A fellebbezési tanács által feltett kérdések alapján azonban a Bővített Fellebbezési Tanács a *Novartis*-ügyben az ESZE 53. cikkének (b) pontja és 64. cikkének 2. bekezdése közti feltételezett konfliktussal, valamint az 53. cikk (b) pontjának első és második tagmondata közti látszólagos ellentmondással is foglalkozni kényszerült. Az első kérdésben – bár olyan jelen-

²⁹ 98/44/EK irányelv a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról, HL L 213/13, 1998. július 30.

³⁰ Mindezen okokból döntéseik során az ESZH fellebbezési tanácsai és a Bővített Fellebbezési Tanács segítségül hívhatja az irányelvet mint értelmező szabályt, azonban nem kötelesek ezt megtenni.

³¹ G-1/98, 3.4–3.8. pont, valamint konklúzió 2. pont.

³² T-1854/07, 8. pont.

tős harmadik felek, mint a Közösségi Fajtaoltalmi Hivatal is kifejezték álláspontjukat³³ – érdemi válasz nem született, ugyanis mind a fellebbezési tanács, mind a Bővített Fellebbezési Tanács véleménye szerint a 64. cikk 2. bekezdése az európai szabadalmak tárgyi hatályáról szól, míg az ESZH hatásköre csupán a szabadalmi igények elbírálásáig terjed; a szabadalmi oltalom megadását követően felmerülő kérdések eldöntése pedig a tagállami bíróságokra tartozik.³⁴ A második kérdésben azonban, a fellebbezési tanács *Plant Genetic Systems*-ügyben kifejtett véleményével szemben, a Bővített Fellebbezési Tanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ESZE 53. cikkének (b) pontjában a növényfajták tekintetében megfogalmazott kizárás attól függetlenül érvényesül, hogy a növényfajta milyen eljárással került előállításra. Így tehát egy – a szabadalmi igénypontban közvetlenül megjelölt – növényfajta akkor sem részesülhet szabadalmi oltalomban, ha az egyébként egy szabadalmazható mikrobiológiai eljárás terméke.³⁵

A növényfajták szabadalmazhatóságának kérdéskörén belül egy további bizonytalan terület a hibrid növényfajták szabadalmi oltalmának kérdése. Az 1998 előtti esetjog arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 53. cikk (b) pontjában megjelenő kivétel arra vonatkozik, ami az UPOV-egyezmény értelmében növényfajta-oltalomban részesülhet. A kizárás tárgya, azaz a növényfajták meghatározása a 98/44/EK irányelvvel világosabbá vált, mivel az irányelv e tekintetben a közösségi növényfajta-oltalomról szóló 2100/94-es rendelet 5. cikkében foglalt növényfajta-meghatározást rendeli alkalmazni.³⁶ Hasonló módon az ESZE Végrehajtási Szabályzatának 26(4) pontja is a 2100/94-es rendelet növényfajta-meghatározását követi. Az 53. cikk (b) pontja értelmében tehát növényfajta az, ami a 2100/94-es rendelet szerint növényfajtának minősül. A közösségi növényfajta-oltalmi szabályozást elsősorban alkalmazó Közösségi Fajtaoltalmi Hivatal gyakorlata szerint a hibrid növényfajták megfelelnek a rendelet idézett 5. cikkében foglalt definíciónak, és ennek megfelelően növényfajta-oltalomban részesülhetnek. Erre a gyakorlatban számos példa létezik.³⁷ Mindezek

³³ *Llewelyn, Adcock*: i. m. (1), p. 311. A Közösségi Fajtaoltalmi Hivatal azon a véleményen volt, hogy a 64. cikk 2. bekezdése és az 53. cikk (b) pontja között ellentmondás áll fenn, hiszen az előbbi egy hátsó ajtót nyit meg azáltal, hogy megengedi olyan növényfajták szabadalmi oltalom alá vonását, amelyek egy szabadalmazható eljárás közvetlen termékei. Ezért a hivatal úgy ítélte meg, hogy a szabadalmi hivatalok számára nincs más lehetőség, mint hogy figyelembe vegyék a 64. cikk 2. bekezdését annak a kérdésnek az eldöntése során, hogy egy szabadalmi igény tiszteletben tartja-e az 53. cikk (b) pontjában foglalt kizárást.

³⁴ G-1/98, 4. pont.

³⁵ *Idem*, 5.3. pont.

³⁶ 98/44/EK irányelv 2. cikk 3. bekezdés. A 2100/94-es rendelet 5. cikkének 2. bekezdése értelmében növényfajta „az a legkisebb besorolású önálló növénycsoportosítás, amely – függetlenül attól, hogy kielégíti-e az oltalmazhatósági feltételeket – adott genotípusból vagy genotípusok kombinációjából kifejeződött jellemzők által meghatározható, bármely más növénycsoportosítástól legalább egy ilyen kifejeződött jellemző tekintetében megkülönböztethető, és jellemzőit megőrző szaporításra alkalmas egységet alkot.”

³⁷ Ilyenek például a következő közösségi növényfajta-oltalom alatt álló növényfajták: SPIRIT (23643), SNOWWHITE (21233), SPORT (15377), PALACE (13800) stb.

ellenére az ESZH a hibridek tekintetében mégis másként értelmezi az említett definíciót, és már több ízben is szabadalmi oltalomban részesített olyan találmányt, amely az említett meghatározás értelmében növényfajtanak tekintendő, és közösségi növényfajta-oltalom tárgya lehet.³⁸

A mai szabadalmi szabályozás és joggyakorlat értelmében tehát egy növényfajta, az előállítására alkalmazott eljárástól függetlenül, nem részesülhet szabadalmi oltalomban, amennyiben a vizsgált szabadalmi igény közvetlenül a növényfajta irányul. A hatályos szabályozás és gyakorlat azonban elfogadja, hogy egy növényfajta közvetett módon mégis szabadalmi oltalom hatálya alá essen. Ez a fajta „közvetett” szabadalmi oltalom ugyanis mind a 98/44/EK irányelv 4. cikkének 2. bekezdése [illetve az ESZE Végrehajtási Szabályzatának 27(b) pontja], mind az ESZE 64. cikkének 2. bekezdése, mind pedig a bemutatott joggyakorlat értelmében lehetséges. Ami a hibrid növényfajtákat illeti, az illetékes hivatalok értelmezése közti ellentét feloldása még várat magára.

B) Növények előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárások

Mint azt már említettük, az ESZE 53. cikkének (b) pontja nem csupán a növényfajtákat zárja ki a szabadalmi oltalomból, hanem a növények (és állatok) előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat is. Ezen rendelkezés célja minden bizonnyal a rutinjellegű, biológiai nemesítési eljárások (növényfajta keresztezése és egyedek további keresztezés céljából való kiválasztása) monopolizálásának megakadályozása, hiszen az ilyen eljárások képezik a nemesítői tevékenység alapját. Ami a kivétel terjedelmét illeti, az ESZH joggyakorlata kezdetben a más technológiai területeken is alkalmazott mérce alapján úgy tekintette, hogy annak megítélése, hogy egy adott eljárás a kivétel alá esik-e vagy sem, attól függ, hogy az eljárásban alkalmazott emberi közreműködés milyen mértékben befolyásolja a kapott eredményt.³⁹ Ez az értelmezés azonban a lényegében biológiai eljárások tekintetében a Bővített Fellebbezési Tanácsnak a *Brokkoli*- és a *Paradicsom*-ügyben,⁴⁰ 2010 decemberében hozott döntésében megdőlt.

A *Brokkoli*-ügyben a szabadalmi bejelentés egyik igénypontja olyan eljárásra irányult, mely a klasszikus nemesítési eljárást modern, géntechnológiai elemekkel ötvözi.⁴¹ Az eljárás lényege, hogy a szelekciós szakaszban ún. DNS-markereket alkalmaz, melyek segítségével

³⁸ Ez történt például a T-320/87, valamint a T-788/07 számú ügyben. A T-320/87-es ügyben az ESZH arra hivatkozott, hogy a hibrid vetőmagok és az ilyen vetőmagokból származó növények a populáció egészére nézve bizonyos tulajdonságjegyekben nem mutatnak állandóságot, ezért nem tekinthetők növényfajtának az 53. cikk (b) pontja értelmében.

³⁹ L. pl. a *Lubrizol*-ügyet.

⁴⁰ *Brokkoli*-ügy: G-2/07 és *Paradicsom*-ügy: G-1/08.

⁴¹ EP 1 0690819 számú szabadalmi kérelem 1. igénypont.

laboratóriumban megállapítható, hogy a kiválasztott egyedek rendelkeznek-e a kívánt tulajdonsággal, illetve hogy a keresett tulajdonságért felelős gén (vagy génkombináció) a DNS mely részén helyezkedik el. Ez jelentősen, akár 3-5 évvel is lerövidítheti a nemesítési eljárást, hiszen nem kell megvárni, amíg az egyedek kifejlődnek, és a kívánt tulajdonság jelenléte vagy hiánya az emberi szem számára is láthatóvá válik. A *Paradicsom*-ügyben vitatott igénypont egy csökkent víztartalmú paradicsom előállítására alkalmas eljárásra irányult, amely a klasszikus keresztezésen és szelekción túl egy további, emberi közreműködést igénylő lépést is tartalmazott. Ennek lényege, hogy a paradicsom az érést követően meghatározott ideig a növényen marad előidézve ezzel víztartalmának csökkenését.⁴² Mindkét szabadalmi bejelentés a fellebbezési tanács elé került az ESZE 53. cikkének (b) pontjában rögzített kivételbe való ütközésükre alapozott felszólalási eljárás keretében. A felszólalással élő fél kérelme alapján a fellebbezési tanács mindkét ügyben azzal a kérdéssel fordult a Bővített Fellebbezési Tanácshoz, hogy pontosan mi minősül lényegében biológiai eljárásnak: azaz egy lényegében biológiai eljárás akkor is a szabadalmi oltalomból kizárt találmánynak minősül-e, ha abban technikai, azaz emberi beavatkozás eredményeképpen megjelenő elemek is vannak.

A Bővített Fellebbezési Tanács a kérdések azonosságára való tekintettel a két ügyet összevonva tárgyalta. Tekintettel arra, hogy az ESZE lényegében biológiai eljárásokat meghatározni hivatott 26(5) számú végrehajtási szabálya a 98/44/EK irányelv 2. cikkének 2. bekezdésében található definíció szó szerinti átvétele, a kivétel értelmezéséhez és a kérdések megválaszolásához a Bővített Fellebbezési Tanács segítségül hívta a 98/44/EK irányelvet és annak előkészítő dokumentumait. Az említett rendelkezés szerint „*a növények vagy állatok előállítására szolgáló eljárás lényegében biológiai, ha egészben keresztezésből, szelekcióból vagy más természeti folyamatból áll.*” A Bővített Fellebbezési Tanács azonban úgy ítélte meg, hogy az irányelvben és az ESZE Végrehajtási Szabályzatában található meghatározás önmagának mond ellent, hiszen arra enged következtetni, hogy a keresztezés és a szelekció természeti folyamat, holott mindkét elem esetében nyilvánvaló, hogy emberi közreműködéssel zajlik. Mivel eme ellentmondás hátterére, illetve a fogalom valós tartalmára az irányelv előkészítő dokumentumainak vizsgálata nyomán sem derült fény, a Bővített Fellebbezési Tanács úgy döntött, hogy figyelmen kívül hagyja az irányelvet, és saját maga értelmezi a kivételt. Végül arra a döntésre jutott, hogy egy nemesítési eljárás lényegében biológiai eljárásnak minősül, ha növények teljes génállományának keresztezéséből és az egyedek ezt követő kiválasztásából áll, vagy ezeket az elemeket tartalmazza.⁴³ A tanács leszögezte továbbá, hogy a kivétel

⁴² EP 1 211 926 számú szabadalmi kérelem 1. igénypont.

⁴³ G-1/08, konklúzió 1. pont: „A non-microbiological process for the production of plants which contains or consists of the steps of sexually crossing the whole genomes of plants and of subsequently selecting plants is in principle excluded from patentability as being ‘essentially biological’ within the meaning of Article 53(b) EPC.”

abban az esetben is érvényesül, ha a lényegében biológiai eljárás a keresztezés és a szelekció részeként technikai elemeket is tartalmaz, amely technikai elemek arra szolgálnak, hogy a keresztezés vagy a kiválasztás folyamatát segítsék.⁴⁴ Mindezek tükrében a Bővített Fellebbezési Tanács kimondta, hogy a kivétel érvényesülése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a technikai elem, azaz az emberi közreműködés lényeges vagy lényegtelen hatást gyakorol-e a keresztezésből és szelekcióból álló eljárással létrehozott eredményre.

A *Brokkoli*- és a *Paradicsom*-ügyben hozott döntésben az ESZH tehát eltért az eddig alkalmazott gyakorlatától, ami a szabadalmazható találmányok tág és a kivételek szűk értelmezésén alapult. A *Brokkoli*-ügyet megelőzően a korábbi joggyakorlat alapján az ESZH a legtöbb esetben jóváhagyta szabadalmi oltalom létesítését olyan eljárásokon, mint a két említett ügyben megtámadott nemesítési eljárások. A Bővített Fellebbezési Tanács 2010. decemberi döntésének köszönhetően ma azonban biztonsággal állítható, hogy a klasszikus, keresztezésen és szelekción alapuló nemesítési eljárások akkor is az ESZE 53. cikkének (b) pontjában foglalt kivétel alá esnek, ha azokat valamilyen technikai elem segíti.

C) Növények

A növények szabadalmazhatósága tekintetében az ESZE nem tartalmaz semmilyen kifejezett rendelkezést: a kizárt találmányok között a növények nem szerepelnek, csupán a már tárgyalt növényfajták, illetve a növények előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárások. A 98/44/EK irányelv [valamint az ESZE Végrehajtási Szabályzatának azon alapuló 27(b) pontja] azonban megengedi a növények szabadalmi oltalmát, amennyiben a találmány műszaki megvalósíthatósága nem korlátozódik egy meghatározott növényfajta.⁴⁵

A már említett *Napraforgó*-ügyben felmerült többek között az a kérdés is, hogy az 53. cikk (b) pontjában foglalt, lényegében biológiai eljárásokra vonatkozó kivétel értelmezhető-e úgy, hogy az nem csupán az eljárásra, hanem az ilyen eljárással előállított növényekre is kiterjed. A fellebbezési tanács azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy az eljárásokra vonatkozó kivétel kizárólag magát az eljárást zárja ki a szabadalmi oltalomból, az általa előállított terméket nem. A termékekre vonatkozó kivétel vonatkozásában pedig megerősítette, hogy az növényfajtákra vonatkozik, nem pedig növényekre.⁴⁶ Mindezeket túl a fellebbezési tanács azt is leszögezte, hogy a *Novartis*-ügyben a növények szabadalmazhatóságával kapcsolatban megfogalmazott szemlélet nem csupán a génmódosítási technológiával előállított

⁴⁴ G-1/08, konklúzió 2. pont: „Such a process does not escape the exclusion of Article 53(b) EPC merely because it contains, as a further step or as part of any of the steps of crossing and selection, a step of a technical nature which serves to enable or assist the performance of the steps of sexually crossing the whole genomes of plants or of subsequently selecting plants.”

⁴⁵ 98/44/EK, 4(2) cikk.

⁴⁶ T-1854/07, 7. pont.

növényeket érinti, hanem minden növényre vonatkozik az azok előállítására alkalmazott eljárásra tekintet nélkül.⁴⁷

A növények szabadalmazhatósága kapcsán elmondható tehát, hogy a jelenlegi szabályozás és joggyakorlat alapján azok egyértelműen szabadalmi oltalom tárgyát képezhetik.

D) Egyéb növényi találmányok

Az egyéb növényi találmányok kategóriájába tartozik mindaz, ami nem növény, nem növényfajta, és nem lényegében biológiai eljárás: például növényi gének, génszekvenciák, sejtek, mikroorganizmusok vagy egyéb növényi biológiai anyagok. Ezek mind az ESZE, mind a 98/44/EK irányelv értelmében egyértelműen szabadalmazható találmányok. Az ESZE 52. cikke határozza meg a szabadalmazható találmányok körét, ennek értelmében „*minden új, feltalálói tevékenységen alapuló és iparilag alkalmazható találmányra*” szabadalmat kell adni a technológia bármely területén. A 98/44/EK irányelv, ami kifejezetten a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságára vonatkozó tagállami rendelkezések harmonizálása céljából született, pedig kimondja, hogy a biológiai anyag szabadalmazható találmánynak minősül.⁴⁸ A biológiai anyagok sajátos jellegére való tekintettel azonban azok szabadalmazhatósága néhány speciális körülménytől függ. Így például biológiai anyag csak akkor tekinthető találmánynak, ha azt természetes környezetétől elválasztották, vagy valamely műszaki eljárás segítségével állították elő;⁴⁹ míg például egy génszekvencia csak akkor teljesíti a szabadalmazhatóság követelményeit, ha valamely funkcióval rendelkezik, ami a szabadalmi bejelentésben kielégítő módon feltárásra kerül.⁵⁰

Mivel Magyarország mind az Európai Szabadalmi Egyezménynek,⁵¹ mind az Európai Uniónak a tagja, a magyar szabadalmi szabályozás értelemszerűen ugyanazon jellegzetességekkel rendelkezik a növényi találmányok szabadalmi oltalma tekintetében, mint az ESZE, illetve a 98/44/EK irányelv. A biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságának sajátos szabályai a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 5/A cikkében, míg az oltalomból kizárt találmányok a törvény 6. cikkének 4. bekezdésében ta-

⁴⁷ Idem, 10.4. pont.

⁴⁸ Az irányelv természetesen mindenfajta biológiai anyagra (növényi, állati és emberi) alkalmazandó, a jelen dolgozat azonban csak a növényi biológiai anyagok szabadalmazhatósága tekintetében elemzi az irányelvet.

⁴⁹ 98/44/EK, 3(2) cikk: „Találmánynak minősülhet a természetes környezetből izolált vagy műszaki eljárással előállított biológiai anyag akkor is, ha a természetben korábban már előfordult.”

⁵⁰ 98/44/EK, preambulum 22. és 23. pont, illetve 5(3) cikk: „A gén szekvenciájának vagy részszekvenciájának ipari alkalmazhatóságát fel kell tární a szabadalmi bejelentésben.” A génszekvenciák szabadalmi oltalmáról l. még az Európai Unió Bíróságának ítéletét a Monsanto v. Cefetra-ügyben. (C-428/08: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=80491&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=809799>).

⁵¹ 2003. január 1-je óta.

lálhatók. Ezekben a rendelkezésekben egyértelműen tetten érhető mind az ESZE, mind a 98/44/EK irányelv hatása, hiszen a szabadalmi törvény szinte szó szerint átveszi az említett jogforrások szövegét. Ebből természetesen az is következik, hogy amennyiben az elemzett európai szabályozás megfelel a nemzetközi sztenderdeknek, úgy az arra épülő magyar szabályozás is.

IV. A növények iparitulajdon-védelme a TRIPS-megállapodás tükrében

Ma a legjelentősebb átfogó nemzetközi jogi jogforrás a szellemi és ipari tulajdon védelme tárgyában a Kereskedelmi Világszervezetet 1994-ben létrehozó Marrakesh-i Egyezmény „C” mellékleteként elfogadott TRIPS-megállapodás.⁵² Tekintettel arra, hogy a Kereskedelmi Világszervezetnek és vele együtt a TRIPS-megállapodásnak mind az Európai Unió, mind az uniós tagállamok kivétel nélkül tagjai, szükséges hogy az irányadó európai, illetve nemzeti iparjogvédelmi szabályozás a TRIPS-megállapodás elveivel és szabályaival összhangban legyen. A megállapodás V. fejezete (27–34. cikk) tartalmazza a szabadalmakra vonatkozó anyagi jogi rendelkezéseket, azon belül pedig a 27. cikk szabja meg a szabadalmazható találmányok körét.⁵³ A 27. cikk 1. bekezdése értelmében *„a technika bármely területén létrehozott, akár termékre, akár eljárásra vonatkozó bármely találmány szabadalmazható, feltéve, hogy új, feltalálói tevékenységen alapul és iparilag alkalmazható”*. Eme általános elv szerint tehát a TRIPS-megállapodás megengedi a biotechnológiai találmányok, beleértve a növényi genetikai anyagok szabadalmi oltalmát. A 27. cikk további bekezdései azonban engedélyeznek bizonyos kivételeket az aláíró államok számára, amelyek közül a növényi találmányok szempontjából a 27. cikk 3. bekezdésének (b) pontja bír jelentőséggel. Ez a rendelkezés kimondja, hogy az aláíró államok kizárhatják a szabadalmi oltalomból *„azokat a növényeket és állatokat, amelyek nem mikroorganizmusok és a növények vagy állatok előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat, melyek eltérnek a nem biológiai és mikrobiológiai eljárásoktól”*. Mindazonáltal az aláíró államok kötelesek *„a növényfajta oltalmát szabadalommal, vagy hatékony sui generis rendszerrel vagy ezek bármely kombinációjával”* biztosítani.

A 27. cikk idézett rendelkezése három fontos szabályt is lefektet, amelyek értelmében az aláíró államok:

- i) kizárhatják a növényeket és a növények előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat a szabadalmi oltalomból anélkül, hogy azoknak bármiféle jogi oltalmat biztosítanának;
- ii) a mikroorganizmusok, nem biológiai és mikrobiológiai eljárások számára kötelesek oltalmat biztosítani, amely oltalomnak szabadalmi oltalomnak kell lennie (mivel ezek nem tartoznak a kizárható találmányok közé);

⁵² Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, azaz Megállapodás a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól.

⁵³ A megállapodás növényfajta-oltalomra vonatkozó rendelkezéseket nem tartalmaz.

iii) a növényfajták számára is kötelesek oltalmat biztosítani, azonban az oltalom típusát tekintve a megállapodás választási lehetőséget enged.

Mindezek tükrében és a fenti elemzés alapján megállapítható, hogy az ESZE, a 98/44/EK irányelv, az UPOV-egyezmény és a közösségi növényfajta-oltalom által meghatározott vonatkozó európai⁵⁴ szabályozás a nemzetközi normákkal összhangban biztosítja a növényi találmányok iparjogi oltalmát. Az európai szabályozás értelmében szabadalmi oltalomban nem részesíthető megoldások kizárását a TRIPS-megállapodás is megengedi; a növényekre vonatkozó kizárási lehetőséggel az európai jogalkotó nem élt; ami pedig a növények előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat illeti, ezen eljárások jogi oltalomban való részesítésének kérdését a megállapodás teljes egészében az aláíró államok diszkréciójára bízta. Így tehát az európai szabályozás, ami az ilyen eljárások számára semmilyen jogi oltalmat sem biztosít, nem sérti a megállapodás szabályait. A növényfajták tekintetében azonban a megállapodás nem teszi lehetővé azok mindennemű ipari oltalomból való kizárását, hanem kötelezi az aláíró államokat az oltalom valamely formájának biztosítására, ami lehet szabadalom vagy más oltalmi rendszer, esetleg azok kombinációja.⁵⁵

Az európai szabályozás nem a szabadalmi oltalom útját választotta, hanem egy *sui generis* oltalmi rendszert, ami az UPOV-egyezményen alapuló növényfajta-oltalom.⁵⁶ Bár a TRIPS-megállapodás sem a növényfajták, sem a hatékony *sui generis* rendszer fogalmát nem határozza meg, ma általánosan elfogadott, hogy az UPOV-típusú növényfajta-oltalom a TRIPS-megállapodás értelmében vett hatékony *sui generis* rendszernek tekintendő. Az európai szabályozás tehát a növényfajták számára nyitva álló UPOV-típusú oltalom biztosításával teljesíti a TRIPS-megállapodás követelményeit.⁵⁷

Érdeemes azonban megjegyezni, hogy míg az európai szabályozás formálódásának kezdeti motívumai inkább arra vezethetők vissza, hogy a jogalkotó megítélése szerint a növényfajták nem tudnák teljesíteni a szabadalmi oltalom feltételeit, addig a mai diskurzus értelmében – és főként az UPOV-típusú növényfajta-oltalom létezése óta – a magyarázat inkább a

⁵⁴ Itt az európai szabályozás tág értelemben értendő, azaz nem csupán az európai uniós szabályozást, hanem az Európai Szabadalmi Egyezményt, valamint a nemzeti növényfajta-oltalmi rendszerek alapjául szolgáló UPOV-egyezményt is magában foglalja.

⁵⁵ Ez a rendelkezés is tükrözi, hogy azok az érvek, amelyek a XX. század első évtizedeitől kezdve végül elvezettek az UPOV-egyezmény elfogadásához, azaz az új növényfajták előállításának és a növénynevelés terén történő innovációnak az ösztönzése és mindezek gazdasági és társadalmi jelentősége, azóta is érvényesek.

⁵⁶ Természetesen nem minden WTO-tagállam a *sui generis* oltalom útját választotta. Az Egyesült Államokban például szabadalmi oltalom adható növényfajtákra, de ezzel egyidejűleg a növényfajta UPOV-típusú növényfajta-oltalom tárgyát is képezheti, tehát az amerikai rendszer inkább a kétféle oltalmi forma kombinációján alapul.

⁵⁷ Ez azonban nem jelenti azt, hogy más növényfajta-oltalmi rendszerek nem felelnek meg a TRIPS-megállapodás által állított mércének. India például nem tagja az UPOV-egyezménynek, és az indiai jogban biztosított növényfajta-oltalom számos elemében nem is felel meg az UPOV támasztotta követelményeknek, a TRIPS-megállapodás értelmében azonban mégis elfogadottan *sui generis* rendszernek minősül. Ugyanez igaz a thaiföldi növényfajta-oltalmi szabályozásra is.

nemesítői tevékenység sajátos jellegére és szükségleteire, azaz a növényi genetikai anyagok gyors és akadálymentes hozzáférhetőségéhez fűződő közérdekre összpontosít.

V. Összegzés

Az európai szabályozás szerint tehát, az irányadó nemzetközi szerződésekkel összhangban, a növényi találmányok főszabály szerint iparjogvédelmi oltalom tárgyát képezhetik.⁵⁸ Ezek a találmányok az oltalmi lehetőségek és formák szerint három kategóriába sorolhatók.

- Találmányok, amelyek szabadalmi oltalomban részesülhetnek: idetartoznak a növények, illetve egyéb növényi találmányok (pl: mikroorganizmusok, gének, génszekvenciók, nem biológiai eljárások stb.).
- Találmányok, amelyek szabadalmi oltalom tárgyát nem képezhetik, azonban más ipari oltalom tárgyát igen: ebbe a kategóriába tartoznak a növényfajták, amelyek Európában növényfajta-oltalomban részesülhetnek.
- Találmányok, amelyek szabadalmi oltalom tárgyát nem képezhetik, azonban más iparjogvédelmi forma oltalma alá sem sorolhatók: idetartoznak az ún. lényegében biológiai nemesítési eljárások.

Amint láttuk, az európai szabadalmi jog növényi találmányokra vonatkozó szabályozása a joggyakorlatnak köszönhetően folyamatosan formálódik, és a fenti szigorú elválasztás a gyakorlatban nem feltétlenül érvényesül, hiszen a jelen szabályozás és joggyakorlat értelmében megengedett, hogy olyan találmányok is végső soron szabadalmi oltalom hatálya alá essenek, amelyeket a szabályozás egyébként a szabadalmazható találmányok köréből kizár. Tekintettel arra, hogy az elmúlt években egyre több növényi találmányra vonatkozó szabadalmi bejelentés került az ESZH elé – és ennek nyomán a fellebbezési tanács, a Bővített Fellebbezési Tanács, valamint az Európai Unió Bírósága elé kerülő, növényi találmányokat érintő ügyek száma is megszorodott –, a következő években a szabályozás fent bemutatott és továbbra is fennálló ellentmondásainak fokozatos feloldása avagy további kieleződése várható.⁵⁹

⁵⁸ Itt érdemes megjegyezni, hogy ezen a várhatóan hamarosan elfogadásra kerülő, az egységes európai szabadalom létrehozásáról szóló uniós rendelet sem változtat majd, ugyanis az anyagi jogi szabályokat lényegében nem tartalmaz.

⁵⁹ A dolgozatban tárgyalt Paradicsom-ügy ugyan a Bővített Fellebbezési Tanács előtt (annak 2010. decemberi határozatával) a lényegében biológiai eljárások tekintetében lezárult, azonban a megszületett döntés alapján az eljáró fellebbezési tanácsnak még határoznia kell, hogy a szabadalmi kérelem fennmaradó igénypontjaira nézve, amelyek lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növényekre irányulnak, megadja-e a szabadalmi oltalmat. Ebben a kérdésben a fellebbezési tanács 2011. november 8-án tartott meghallgatást, ám nem született végső döntés, mert a fellebbezési tanács úgy határozott, hogy újabb jogkérdésekkel fordul a Bővített Fellebbezési Tanácshoz, ezúttal azonban a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatóságának kérdésében. (L. az ESZH 2011. november 8-án megjelent sajtóközleményét: <http://www.epo.org/news-issues/news/2011/20111108a.html>)

Felhasznált irodalom

- Dr. Sven Bostyn Jr.:* How Biological is Essentially Biological? The referrals to the Enlarged Board of Appeal G-2/07 and G-1/08. *European Intellectual Property Review*, 2009. 11. sz., p. 549–558
- Margaret Llewelyn, Mike Adcock:* *European Plant Intellectual Property*. Hart Publishing, Oxford, 2006
- Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv:* *Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004
- Catherine Seville:* *EU Intellectual Property Law and Policy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2009

Jogszabályok:

Uniós jogszabályok

- A Tanács 2100/94/EK rendelete (1994. július 27.) a közösségi növényfajta-oltalmi jogokról (HL L 227, 1994. 9.1., 1. o.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve (1998. július 6.) a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról (HL L 213, 1998.7.30., 13. o.)

Magyar jogszabályok

1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról

Nemzetközi egyezmények

1970. évi 18. törvényerejű rendelet az ipari tulajdon oltalmára létesült uniós egyezmények 1967. július 14-én Stockholmban felülvizsgált, illetve létrehozott szövegének kihirdetéséről
1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről
2002. évi LI. törvény az új növényfajták oltalmára létesült Nemzetközi Egyezmény Genfben, 1991. március 19-én felülvizsgált szövegének kihirdetéséről
2007. évi CXXX. törvény az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegének kihirdetéséről
- 319/2007 (XII. 5.) Kormányrendelet az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegéhez kapcsolódó Végrehajtási Szabályzat kihirdetéséről

*Jogesetek**(Európai Szabadalmi Hivatal)*

T-320/87 *Lubrizol* (Hybrid Plants), 1988. november 10.

T-788/07 *Brassica/Pioneer*, 2008. január 7.

T-49/83 *Ciba Geigy*, 1983. július 26.

T-356/93 *Plant Genetic Systems*, 1995. február 21.

T-1854/07 *Sunflower*, 2010. május 12.

G-1/98 *Novartis*, 1999. december 20.

G-2/07 *Broccoli*, 2010. december 9.

G-1/08 *Tomato*, 2010. december 9.